

skapinum, sekteristum og teirra avkomi at beina fyri spælmonnum.

Mortensen magistari

Eitt týðandi brot í skaldsøguni er, har Mortensen magistari fær vitjan av sínum gamla lestrarfelaga Østermann, sum nú er bæði dr. theol. dómráttur, bispævni og sambært Mortensen: „den lysende legemlig-gørelse af teologisk forsigtig-peteri og aandsforladt karriere-mageri“.

Østermann - sum eisini er mentamálaráðgjafi - fær av at vita av Mortensen, sum vil vera við, at Kierkegaard bleiv svølgdur av sínum fígginga, prestastættini. Mortensen er eitt misantropískt tvørball, hann er avgjort ikki sum fólk flest, og tað er kanska nettupp tí, at høvundurin hevur tokað til hann. Skilnaðarheilsanin til tann flýggjandi Østermann nemur við eitt grundleggjandi tema: „Gødhed er for hede helvede en realitet! Men det kommer forløjede stræbere og kastrater som De aldrig i evighed til at erfare noget om!“ At góðsken finst er ein hjartatáttur í øllum skaldskapinum; tá ið himmal og helviti ikki longur eru veruleikar, gert góðsken máttstokkur, og tað er í mun til hana, at tú skalt metast.

Mortensen minnr eitt sindur um Jens Ferdinand í „Den sorte Gryde“. Ein kynikari, ið brúkar sviðandi háð sum vápn, men sum samstundis er máttleysur, og alt, ið hann strembar eftir, verður av ongum. Hann er strandaður í Føroyum, har hann ikki finnur mong, sum hava áhuga fyri Kierkegaard - tað er hansara serøki - ella hug at skifta orð um góðsku. Einkardótturin er evnaveik, og Mortensen magistari tykist í allar mátar at vera í eini blindgøtu.

Men høvundurin vísir á, at hóast tilveran í Havnini er fátæktlig, so er hon ikki so galin, og hóast fólk ikki tosa um góðskuna, so liva tey hana. Um Elianu, sum er gift Moritz, hugsar Mortensen: „Kvinder som hun staa ligesom i verdens midte. Deres varme radier ud til alle sider og naar helt op til de arktiske regioner. De repræsenterer paa en maade menneskelivets mening og maal. De er sandere end al teologi og al filosofi. De er bare handling...“ Her er Mortensen magistari greidliga málgagn hjá høvundinum, á sama hátt sum Jens Ferdinand var tað í „Den sorte Gryde“.

Mortensen magistari arvar eina stóra peningaupphædd, men um somu tíð rýmir gentan Atlanta, sum hevur átt lívið í honum og dótturini, av landinum við einum øðrum. Tástaðni gert Mortensen greiður yvir, hvat hann hevur havt. Stutt seinni verða pengarnir stolnir, og hann og ein annar royna at drekka seg úr neyðini, meðan teir keglast um hvørt ein óneyðug trappa — hon gongur frá segloftinum og út í bláan heim - ella eitt stativ, sum ikki kann brúkast til náð, er frægast. (Aðaltátturin í allari list?) Knappliga tekur Mortensen dik á seg og rennur upp trappuna og út í bláan heim og deyðan.

Adler og Scherfig

Landfútin Kronfeldt er smáborgarin, sum við øllum mátti roynir at klinkra uppfeitt í sam-

felagnum og síðani stríðist fyri at halda seg á sama stöði. Hann minnr nákað um Skæling blaðstjóra úr „Den sorte Gryde“ — hesin var kortini meira góðvarin - og eisini her verður svikafullur samhugi brúktur av høvundinum at sýna hetta neyðarsliga og hættisliga menniskjað. Sum smádrongur spældi hann altíð polití, og nú er hann vorðin landfúti í Føroyum og roynir at vísa seg í sínum mátti og veldi, men er um somu tíð bebbarræddur fyri, at fólk skulu frætta, at hann ikki er av tí betra slagnum, men at pápin var urtagarðsmaður.

Kronfeldt er eitt gott dømi um *yvirkompensations* sambært tankarnar hjá sálarfrøðinginum Alfred Adler. Roynindarnar hjá landfútanum at basa undirlutakenslunum eru so sjónskar og klombrutar, at hann ongan tíð verður ein harmoniskur partur av samfelagnum. Akkurát hetta ger hann til ein vandamikil persón, sum ikki vikur fyri nøkrum, tá ið hann heldur á standa. Tann ævinliga ráðslan fyri ikki at kunna varðveita sín samfelagssess veitir fasismuni góð gróðrarlíkindi.

Í sambandi við „Den sorte Gryde“ varð borið við, at tá ið William Heinesen hevur hug at fara eitt sindur illa við onkrum, minnr skringarlagið um tað hjá Hans Scherfig, sum var ein meistari í at lata fólk lata seg sjálvi úr. Tann svikafulli samhugin er ein máttin, ein annar er eitt ósandi spei, sum kemur fram í endurgávuini av skilaleysum skuldsetingum. Spælmaðurin Kornelius er giftur til dumbu Korneliu, sum kemur til forhoyr, tá ið maðurin verður ákærður fyri stuldur, og niðurstøðan er, at hann er sekur, tí „hans kone forholder sig haardnakket stum. Hun er aabenbart blevet instrueret.“

Tann burturvilsti sonurin

Bartrogði Matte-Gok er eitt slag av katalysatori í skaldsøguni, og verður atvoldin til nógvan trega. Hann hevur verið úti í verðini í mong ár — sendur burtur vegna stuldur vil onkur vera við — og nú hann kemur aftur, boðsendur av Ankersen, er hann dýrandi fullur og illa dálkaður. Hann líkist akkurát tí hann er: „en fortabt og forkommen synder“. Spakuliga ger høvundurin var við, at Matte-Gok spælir leiklutin sum tann burturvilsti sonurin, tí soleiðis vóna Ankersen, sektin og øll onnur, at tað skal vera.

Mamman er Ura á Hellu, sum á ungum árum hevði nógvar biðlar, og tí veit eingin reiðiliga, hvør pápin er, men so mikið dúgligari verður tað gitt. Ankersen hevur sett í seg, at tað er hann, sum er pápin, og nú vil hann umvenda tann afturfunna sonin. Og væl tykist at ganga í hond, men sum lesarin longu varnaðist við heimkomuna, so er Matte-Gok sama vittuggi, sum hann altíð hevur verið, og hann biðar sær bara lögir at fáa hendur á pengum og síðani sleppa sær av aftur landinum.

Frásøgumaðurin sigur, at hvat snildum viðvíkur, verður Matte-Gok tikin av triðja hvørjum sakførara, og millum rovfuglar er hann bara ein neyðars smýrl. Men vandamikil, tað er hann: „Der hæfter noget uvirkeligt ved Matte-Gok, han har paa en maade intet ansigt, ingen menneskesjæl. Han er blot til-

stede som en kold og uigen-driveelig magt. Han ligner med sin høgeprofil guden Ra med det umenneskelige fuglehoved. Et umenneske er han, en ensom ulykkesfugl, en lavt flyvende, snigende rovfugl.“

Matte-Gok oyðir og spillir, har hann kemur fram, og hann er sostatt mótsetningurin til livsdyrkana hjá spælmonnum, og atvoldin til at liv og vakurleiki mugu dvína. Biðlarnir hjá Ura á Hellu vóru av tí frægara fólkinum, og tað ber tí til at siga, at tann seki er leysingarnið hjá borgarastættini, tann burturkotraði eros. Somuleiðis vita vit, at roynir tú at troka eitthvørt burtur, vilt tú ikki vita av tí, so vendir tað fyrr ella seinni týnandi aftur.

Frásøguháttur

Málið hjá William Heinesen er ein søga, og ein søga, sum gerst meiri og meiri egin og sermerkt fyri at kalla hvørja bók, hann letur frá sær. Høvundurin er málsliga bæði hittingarsamur og hittinorðaður, og hann hevur greitt frá, at hesi serligu evnini at skapa sær stítt egnu mál blivu mykt í barnaárunum í Havn. Hann vaks upp í einum danskmæltum heimi, skýldfólk tosaðu danskt við hann, og skúlin var danskur. Men hóast vinmennir eisini hildu tað vera stuttligt at tosa danskt viðhvørt, so fór tað mesta spæl kortini fram á føroyskum, og tá var William málsliga við undirlutan. Danskt var jú hansara mál, men nøvnini á øllum lutum og fyrbrigdum, sum vóru partur av gerandisdegnum, vóru føroysk, og mong av teimum donsku nøvnunum kendt hann ikki — um tey yvirhøvu funnst. Har var einki annað til at taka enn at gera sær síni egna „donsku“ orð, og William vil sjálvur vera við, at henda undirlutastøðan gav honum dygga málsliga venjing.

Nøkur dømi um tað serliga Heinesenska málið. Um eina adventistfamilju verður sagt, at hon „helligholdt lødagen med harmoniøspil og udskende sang“, og beint áðrenn Ankersen vísir, hvør dugur er í honum sum predikantur, verður hann lýstur soleiðis: „der sprang et underligt krydret smil frem i hans skæg“. Tá ið smiðurin vil vera við, at konan ikki er til at flættast við, sigur hann, at „janglekjangen er over hende“.

Søgan um spælmenningar

verður søgd í einum blandingi av barokkum skemti og samkennandi álvara, og hendingarnar eru um somu tíð tilveruð og skemtileikur. Tann serligi humor, sum er so eyðkendur fyri „De fortalte Spillemand“, stavar fyri ein part frá skiftinum ímillum ein afturlitandi frásøgumann, og at søgan verður sædd ígjøgnum ymsar persónar. Hevði frásøgumaðurin verið alvitandi, vóru hansara tulkningar av hendingunum tær galdandi, men hann er, hóast hann veit nóg, ikki alvitandi. Tvs. at frásøgnin hjá honum og teimum einstøku persónunum hava at kalla sama virði, hann veit bara meira og hevur størri perspektiv, tí hann situr eina hálvtrýss á eftir hendingarnar og fortelur. Viðbúðir, ið eru sera álvarssamir fyri einstaklingin, og sum mangan verða vitir sum smár leikur, gerast skemtiligir, tá ið frásøgumaðurin setur teir inn í ein størri samanhang.

Atgerðir og undirgongd

Í bók síni um skaldskapin hjá William Heinesen, „Færo og Kosmos“ 1974, ger W. Glyn Jones vart við, at hóast brúðleypini hjá teimum trimum spælmannsbrøðrunum eru ólik, so koma sjónskar líkleikar undan, tá ið tú samanber tey. Í brúðleypinum hjá Moritz doyri ein gamal skómakari, í tí hjá Korneliu fer ódnin við húsum hjá Ura (Ura doyri ikki, men hon er lítið verd eftir hetta), og í brúðleypinum hjá Siriusi doyri Mortensen magistari. Brúðleypid er sum nevnt í undanfarnum greinum livssymbol í skaldskapinum hjá William Heinesen, og høvundurin yndar at seta deyðan upp í móti. Tá ið tú ert í einum tilverumskifti — sum eitt brúðleyp jú er tekin um — ert tú í serligum váða fyri at forfarast. Tað at vera á lívi er at vera í vanda, og einahelst tá ið tú ert ávegis frá eini stöðu til eina aðra.

Eitt týðningarmikil niðurstøða í „De fortalte Spillemand“ er, at tað er neyðugt at stríðast ímóti búrkroppunum, so at teir ikki sleppa snikkaleysir frá teirra gerðum. Tað, sum Matte-Gok umboðar í Havnini, fyrireika aðrir í heimsmáti. Fyrr veraldarbardagi stendur fyri durum og honum á baki annar veraldarbardagi. Hampafólk - góð, fitt, vanlig menniskir - duga illa at verja seg ímóti óndskapinum,

og teirra atgerðir eru mangan klombrutar og til lítila nyttu. Men fyrr ella seinni er tað neyðugt at geva hesum myrkursins kreftum greið boð. Moritz, sum er tann einasti av spælmonnum, sum tað bragdar í, tá ið tað skal farast til verka, tekur lívið av Matte-Gok, tá ið hesin er líka við at sleppa burtur. Aftan á ger hann enda á sær sjálvum. Nøkur onnur gongd leið finst ikki.

Tú kanst minni enn so altíð basa fanansskapinum við tí góða, men neyðst viðhvørt at brúka hansara egna amboð, men hvussu so við sær sjálvan, tá ið avhæsar? Tú kanst ikki rokna við, at koma óspiltur úr tí bardaganum. Hetta er nettupp tvi-stöðin, Moritz er í, og hann velur at offra seg.

Deus ex machina

Líkasum í „Den sorte Gryde“ er lagnan hjá teimum mest týðandi persónunum avgjört við skaldsøgulok: Sirius, Moritz og Mortensen magistari eru deyðir, og Kornelius er endaður á sinnissjúkrahúsi, tí at hann er dæmdur fyri stuldur, sum Matte-Gok hevur fram. Ankersen er kortini *still going strong* — hann kemur eisini fyri í øðrum bókum — og søgan hjá soni Elianu og Moritz, Orfeus, er heldur ikki liðug. Ætlanin við Orfeusi er, at hann skal útinna dreyminar hjá hinum um at liva eitt lív í tónleiki, og musikkleiararnir orðar tað: „Du skal blive meningen med det hele!“

Men bara fáa síður áðrenn skaldsøgan endar, eru útlini ikki bjørt, og tann gamli sjómaðurin Óli Brandy, vinmaður spælmenningar, hevur hug at kasta frá sær. Næstan alt er broytt, tú fært ikki annað enn fráhaldsøl, og tann einasti glost-inn er skipini og teir umborð: „Havets folk, de er som det faste gulv under fødderne, som de usvigelige dæksplanker. Det er kernen“. Og rætt hevur Óli, hóast skipini eisini eru fyri broytingum, tí ein dagin steyvni barkin „Albatrossurin“ inn á Havnina og við umborð er ein koncertmeistari. Óli ber soleiðis í bandi, at Orfeus spælir fyri hesum manni, og tá ið „Albatrossurin“ fer av aftur Havnini er Orfeus við umborð, ávegis at bliva ein kendur violinspælari. Vónirnar hjá familju og vinum ganga út, men bara tí at tilvildin rættir eina hjálpanði hond.

